

транспортних засобів, караються позбавленням волі на строк до 2 років, або виправними роботами на той же строк, або штрафом у розмірі до 500 крб. з конфіскацією всього добутого і знарядь полювання.

За злочин проти рибного господарства настає кримінальна відповідальність за ст. 162 Кримінального кодексу України, а саме: промисел риб, звірів або інших водних тварин без належного дозволу, в заборонений час, у недозволених місцях чи забороненими способами та знаряддями лову карається позбавленням волі на строк до одного року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом у розмірі до 200 крб. з конфіскацією всього добутого, знарядь лову та плавучих засобів з їх обладнанням або без конфіскації.

Те саме діяння, якщо воно завдало значних збитків або вчинюване систематично чи особою, раніше судимою за незаконний промисел риб, звірів або інших водних тварин, карається позбавленням волі на строк до чотирьох років або виправними роботами на строк до двох років з конфіскацією майна або без неї і обов'язковою конфіскацією всього добутого, знарядь лову та плавучих засобів з їх обладнанням.

Ст. 163 Кримінального кодексу передбачає покарання за проведення вибухових робіт з порушенням правил, встановлених з метою охорони рибних запасів.

Треба також мати на увазі, що на Україні нарешті встановлена кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 207¹) та можливість притягнення до кримінальної відповідальності за приховування або перекручення відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваність населення, якщо це негативно впливає, зокрема, на тварин (ст. 227¹).

Боротьба з браконьєрством

Браконьєрство само по собі — дуже складне і багатогранне явище. Це одночасно велике соціальне зло і своєрідний соціальний протест, азарт і нажива, хуліганство і тверезий, холоднокровний розрахунок. Що ж таке браконьєрство? Це —

один з безлічі штрихів на загальному тлі картини нашого буття, певне відображення відносин між людьми, ставлення до власності. Це один з видів незаконного користування тваринним світом, незаконного саме з погляду ставлення до власності, режиму користування нею.

Браконьєрство виникло в ті далекі часи, коли розпочався розподіл власності, коли з'явилися обділені, що залишилися без засобів до існування. Тоді браконьєрство було для певної категорії людей майже єдиним джерелом існування, будучи одночасно однією з форм протесту проти соціальної несправедливості. Досить згадати оспіваного в народі ватажка благородних розбійників Робіна Гуда та його полювання на оленів у королівських лісах, або історію винищення кавказької популяції зубрів після революції в місцях великокняжих ловів, чи описане Олесем Гончаром вбивство орла молодим пастухом в маетку Фальц-Фейнів, нинішньому заповіднику "Асканія-Нова".

Саме з точки зору ставлення до власності, до режиму користування нею треба досліджувати браконьєрство, шукати шляхи боротьби з ним. Левову частку порушень законодавства про користування тваринним світом становлять порушення на соціально-економічному ґрунті. Цю велику групу умовно можна поділити на кілька дрібніших: вимушене браконьєрство, традиційне, з метою наживи та ін.

Вимушене браконьєрство — це реакція на недосконалість нашої системи природокористування, своєрідний тест на виявлення недоліків у соціальній, правовій та інших сферах життя. Мабуть, немає жодного працівника природоохоронних служб, що займаються боротьбою з браконьєрством, якому б не доводилося вислуховувати пояснень мисливця, який не зміг належно оформити документи через безліч надуманих ускладнень для їх одержання або відомчі амбіції. На Київській ГЕС поблизу м. Вишгорода більшість порушень трапляється з вини неповнолітніх, серед яких багато підлітків з так званих неблагополучних сімей і для них ця риба — один з небагатьох засобів існування.

Традиційне браконьєрство можна розглядати як один з різновидів вимушеного. Неможливо адміністративно-командним шляхом зразу змінити психологію людей, зламати підтримувану віками традицію. Невраховання цього моменту

призводить до росту рівня браконьєрства, посилення репресій і ускладнень у соціальній і національній сферах, відкритої конфронтації між населенням та природоохоронними службами.

Браконьєрство з метою наживи можливе тільки в умовах економічної нестабільності, коли існує попит і різкий дисбаланс між державними і ринковими цінами. До речі, саме цю групу порушень мають на увазі ті фахівці, що вважають єдиною панацеєю від браконьєрства наповнені товаром крамниці. Вони не беруть до уваги весь необхідний комплекс заходів для перекриття виходу продукції незаконного промислу на чорний ринок, а саме: підвищення закупівельних цін, поліпшення правової охорони природи і в цілому режиму природокористування тощо.

Звичайно, важко сперечатися з таким вагомим аргументом, як порожній шлунок. Але на Заході в крамницях продається, зокрема, понад 60 сортів ковбасних виробів, товарів значно більше, ніж у нас, проте і там існує браконьєрство, хоча в дещо інших формах. Отже, економічні труднощі, нестача товарів повсякденного вжитку — тільки одна з численних причин. У крамницях лежить товар, і точно такий же товар у величезних кількостях виносять із заводів і фабрик. Не допомагають ні численна охорона, ні посилення покарання за крадіжки. Тільки там, де керівництво змінило систему матеріального заохочення своїх працівників, вдалось зменшити армію "несунів" до мінімуму.

Таку ж саму ситуацію можна побачити і в системі природокористування. Наприклад, проста заборона полювання в зелених зонах населених пунктів призвела до того, що ці зони стали охоронними не для звірів, а для браконьєрів. Нечисленні погано оснащені інспекції без активної допомоги громадськості не можуть справитися з порушниками закону. Тим часом на окремих, закріплених за колективами мисливств територіях, де правильно ведеться мисливське господарство, у браконьєрів горить під ногами земля. Ентузіаст своєї справи Б. О. Нечаєв з Нижньокундрючинського господарства (Ростовська область) в умовах інтенсивного сільськогосподарського виробництва підвищив чисельність мисливської фауни до рівня найкращих показників Західної Європи.

Економічна нестабільність, непродуманість та нескоорди-

нованість реформ призводять до різких сплесків рівня браконьєрства. Так, нинішня нестабільність цін, їх швидке зростання відкриває широкі можливості для збагачення нечистих на руку людей. Якщо при теперішніх цінах на м'ясні продукти браконьєр мало боїться майбутнього покарання, бо доходи набагато перевищують можливі збитки від штрафних санкцій, то що ж говорити тоді, коли м'ясо подорожчало в кілька разів, а розміри відшкодувань за збитки залишилися на колишньому рівні?

Таким чином, основним методом боротьби з браконьєрством соціально-економічного характеру є постійне поліпшення системи природокористування, її взаємоув'язка з іншими економічними та соціальними системами.

Насамперед треба повернути людям почуття господаря на землі, яке тривалий час цілеспрямовано витравлювалось з нашої свідомості. Чия земля, ліси, вода, тваринний світ? Всенародне багатство, а значить, нічیه! Ось і тягне кожний пропорційно до залишків своєї совісті. Не кожний залізе на чужий город, а от на колгоспне поле підуть залюбки. Ще й виправдання знайдуть, мовляв, все одно згниє, бо не зберуть своєчасно. Так і браконьєр, спійманий на гарячому, виправдується тим, що заводи отруюють набагато більше, а меліорація взагалі — кара божа.

Правильно, гние у нас урожай на полях, гине природа від ядучих викидів шкідливих виробництв, висихає і занепащається земля від необгрунтованої меліорації, тікає все живе перед навальним поступом цивілізації. Але за всім цим стоять живі люди і не відомо, чия краплина буде останньою в чаші терпіння Природи: директора заводу чи браконьєра. Є чимало випадків, коли тварини стали жертвами непомірної людської зажерливості, і з лиця Землі зникли цілі види. Про деякі з них розповів І. Акімушкін у книзі "Трагедія диких тварин".

Коли в тайзі в мисливців-промисловиків були у кожного свої ділянки, що передавалися у спадок з покоління в покоління, то не було там браконьєрства, мисливці самі берегли джерела свого існування. Відомий мандрівник В. К. Арсеньєв у подорожніх нотатках згадує про жителів одного з сіл на Далекому Сході, які громадою охороняли навколишні ліси від браконьєрів, вели спільне мисливське господарство, створили навіть невеличкий заповідник. У індієць Північної Аме-

рики, незважаючи на те, що стада бізонів тоді ще були незліченні, суворо карались порушники встановлених у племені правил полювання, аж до конфіскації всього майна. Таких прикладів можна привести безліч.

А що ми бачимо зараз? Мисливці, як правило, відірвані від угідь, почуваяться там не господарями, а гостями, частогусто небажаними. Якщо у господаря болить голова про те, що вдома треба зробити, то у гостей цих проблем не існує. В кращому разі вони добре відпочинуть, в гіршому — щось розіб'ють чи вкрадуть.

Незважаючи на зусилля окремих людей — вчених, господарників та керівників різного рангу, мисливське господарство, як і інші галузі природоохоронного напрямку, залишається на задньому плані. З його проблемами мало хто рахується, бо на місцях кожний керівник, на землях якого ведеться мисливське господарство, більше дбає про прибуток та виконання плану, ніж про збереження та збільшення чисельності тварин. Поки мисливське господарство вважається другорядною галуззю у відомчій системі, воно ніколи не стане високоприбутковим. Тільки міцний і здоровий організм сам здатний подолати хворобу, ослаблений же існує на пілюлях і вливаннях, що зовсім не гарантує повного видужання, а просто підтримує життя на певному рівні.

Заходи по поліпшенню мисливського господарства, зокрема по боротьбі з браконьєрством, без докорінної зміни організаційної структури галузі є не що інше, як ті самі пілюлі. Бо мисливське господарство, як і вся система природокористування, у нас хворе і майже не рухається вперед. Кожний його крок потребує неймовірних зусиль, сил і жертв.

На наш погляд, мисливське господарство повинно вийти з-під будь-якої відомчої опіки, стати самостійною та незалежною галуззю, вести повноцінну господарську діяльність, а не рахуватись у сфері обслуговування. Доцільно налагодити чітку систему контролю, в основі якої, зокрема, має бути точний облік державного мисливського фонду як частки всього тваринного світу.

Велику роль у боротьбі з браконьєрством можуть відіграти і добровільні товариства мисливців і рибалок. Зокрема, у підвищенні культури мисливців, вихованні справжніх природолюбів, допитливих знавців своєї справи. Саме таким мис-

ливцям насамперед ми завдячуємо збереженням багатьох видів тварин від повного винищення, збагаченням нашої фауни. Тільки завдяки правильно побудованому мисливському господарству вдалося відновити до промислових розмірів чисельність видів, що перебували на межі існування.

Але дуже багато членів товариств і мисливцями назвати важко. Скоріше, людьми з рушницями. Якщо для мисливця головна мета полювання — спілкування з природою, то для людини з рушницею — заготівля м'яса. Саме з цієї категорії членів товариств мисливців і рибалок поповнюються лави браконьєрів.

Ще один аспект проблеми боротьби з браконьєрством стосується мисливської зброї. Чомусь мисливський квиток видає добровільне товариство, а дозвіл на зброю, без якого він нічого не вартий, — міліція. Трапляється, що права рука не знає, що робить ліва. Член товариства може роками платити внески і відвідувати збори, але не мати рушниці, а отже, й права на полювання. Бо все залежить від дільничного інспектора або іншого працівника міліції, якому байдуже, справжній це мисливець чи ні. У них свої розрахунки, свої плани, до того ж додаткову відповідальність на себе не кожний захоче взяти. А оскільки незареєстрованих рушниць у нас ще багато, то рано чи пізно такий мисливець-невдаха поповнить армію браконьєрів. Вихід із цієї ситуації в тому, щоб всі функції по оформленню дозволу на зброю також взяло на себе товариство.

Часто-густо при полюванні на пернату дичину або по чорнотропу мисливець втрачає свою здобич. Звичайно це буває, коли немає собаки. За повідомленням мисливців, нерідко безповоротно втрачається приблизно третина здобичі, насамперед качок. Таким чином, мисливець без собаки, набравши дозволену норму качок, фактично є браконьєром або може ним бути. Бо для природи і мисливського господарства важливо тільки одне — ця марно вбита качка більше не зможе продовжити свій рід, обірветься ще один ланцюжок життя.

Тому взагалі треба заборонити полювання на пернату дичину і по чорнотропу без собак. Але за однієї умови — коли у нас мисливське собаківництво буде на висоті. А це також турбота товариства, може, важливіша, ніж збирання членсь-

ких внесків, що в багатьох місцях є єдиною функцією первинних організацій. А поки що можна передбачити додаткові пільги для мисливців—власників собак, щоб якось стимулювати розвиток мисливського собаківництва.

Потребують змін і правила любительського та спортивного рибальства. Багато рибалок практично нізащо потрапляють до розряду браконьєрів. Наприклад, у пересихаючих водоймах, а також там, де іншими способами рибу не здобудеш, доцільно надавати можливість ловити рибу зобороненими нині сітками за спеціальним дозволом, так же, як і ліцензійний лов риби сітками в певні пори року у відведених місцях. Це різко знизило б кількість порушень, а також дало б додаткові кошти на поліпшення охорони рибних запасів, оснащення інспекцій сучасною технікою та обладнанням.

Таким чином, все вищенаведене являє собою групу причин соціально-економічного характеру, в основі яких лежить нераціональна система користування тваринним світом і, взагалі, економічні та соціальні проблеми нашого життя. Це, мабуть, найважливіша частина факторів, що породжують браконьєрство і підтримують його на досить високому і стабільному рівні.

Жодну проблему не можна здолати, не вивчивши її досконало. А про яке ретельне вивчення браконьєрства можна говорити, коли цими питаннями у нас займаються лише окремі ентузіасти. Навряд чи існує в країні хоч одна спеціалізована лабораторія або центр по вивченню браконьєрства та методів боротьби з ним.

Тому на порядку денному повинно стояти питання про створення наукових колективів, що займалися б вивченням такого багатогранного явища, як браконьєрство, про залучення до цієї роботи фахівців найрізноманітнішого профілю. Потрібна досконала комплексна програма, яка б координувала дії численних інспекцій та інших організацій, чітко окреслила основні напрями боротьби, заклала б фундамент майбутньому використанню цього явища із життя суспільства.

Ефективність боротьби з браконьєрством значною мірою залежить від підготовки та майстерності спеціалістів. Тому необхідні регулярні семінари з питань боротьби з браконьєрством, не кажучи вже про постійно діючі курси підвищення кваліфікації. Крім того, можна мати найсучасніше обладнання,

володіти передовими методиками, але, будучи байдужими до своєї справи, не внести ніякого вкладу в цю роботу.

Якщо раніше типовим образом бракон'єра був сільський дядько, що цілий рік ходить у засмальцьованому кожусі та драній шапці, то нині — це людина з подвійним життям і мораллю, шанована знайомими, вмільний спеціаліст і в той же час справжній хижак, небезпечний насамперед тому, що всі свої знання спрямовує на згубу природи задля задоволення своїх потреб. Цікава статистика: серед порушень правил рибальства бракон'єрство за допомогою найсучасніших і найефективніших знарядь, насамперед електроловів, найчастіше спостерігається у великих промислових центрах, тоді як використання традиційних знарядь лову розподіляється більш-менш рівномірно.

В основі великої групи факторів так званого морально-етичного характеру лежить екологічна безграмотність населення, консерватизм людського мислення, неправильні дії природоохоронних служб, виняткова напруженість нашого життя. Постійні стреси, дефіцити та інші "дрібнички" викликають у людей з нечіткими моральними установками негативну реакцію типу "після нас хоч потоп". Поширюється озлобленість на будь-яке обмеження прав і свобод. Неправильні дії інспекторів, недосконалість законів лише посилюють ситуацію. Активні дії інспекцій у багатьох випадках ведуть не до зниження кількості порушень, а до переходу їх на нелегальний стан. Так, у системі Укррибводу, незважаючи на зростання кількості виявлених грубих порушень правил рибальства від 41 % в 1985 р. до 54 % у 1989-му, загальна кількість затриманих порушників зменшилася відповідно від 44665 до 28218 чоловік.

Формалізм і шаблонність в екологічному вихованні, пропаганді охорони природи призводять до ненормальної ситуації, коли порушники закону знаходять підтримку серед населення, а природоохоронні служби, навпаки, втрачають авторитет. Це пов'язано насамперед з непевністю становища законних користувачів у сучасній системі природокористування, великою ймовірністю вимушеного бракон'єрства.

Елементарна екологічна безграмотність призводить до пострілів по тваринах, полювання на яких заборонене. Культивоване десятиріччями уявлення про корисних та шкідливих

тварин натискує на гачок мисливської рушниці, обриваючи політ болотяного луна чи яструба. Задля цікавості стріляють по невідомим птахах, щоб подивитись на них зблизька. Це не говорячи про хуліганів, які стріляють по всьому живому, що тільки бігає, літає, плаває.

Безліч людей цілком щиросердно не розуміють, чому нині не можна ловити так, як ловили рибу 50 чи 100 років тому. Отже, необхідно поглибити природоохоронний всебуч, щоб люди зрозуміли шкідливість для природи кожного, навіть найменшого порушення закону.

Підготовка фахівців з охорони тваринного світу

Охорона дикої фауни подекуди неефективна через нестачу кваліфікованих кадрів з охорони тваринного світу. Так, внаслідок некомпетентності керівництва мисливським та рибним господарством на Україні було розгорнуто широку кампанію по боротьбі з "шкідливими" хижими птахами, яка тривала аж до 1969 р. Риби і дичини від того не збільшилося, зате не в останню чергу завдяки цьому Червона книга України нині — досить пухлий том. До речі, в неї занесено переважну більшість птахів, з якими боролися, зокрема, третину пернатих хижаків. Одночасно завдяки можливості списати збитки на хижаків в угіддях розквітло браконьерство.

Погодьтеся, неможливо знайти колгосп чи радгосп, де не було б агронома, зоотехніка, ветеринара. Та коли мова заходить про дуже складні екологічні проблеми, захист дикої фауни, вирішувати їх доручають будь-кому, хто бажає випробувати себе у цій справі.

Людина порушила рівновагу, що споконвіку існувала в природі. Тепер їй нерідко доводиться ремонтувати систему, що вийшла з ладу з її ж вини. Зокрема, займатися регуляцією чисельності тварин. В ідеалі мова повинна йти про управління чисельністю диких тварин в інтересах людини. Та методи, які при цьому використовуються, нагадують, скоріше, спроби відремонтувати сучасну ЕОМ за допомогою зубила і молотка.

Це стосується і проблеми сірої ворони, яка за певних умов може завдавати значної шкоди мисливському господарству.